جامعة المصطفى العالمية
Al-Mustafa International University
مجتمع آموزش عالی قرآن و حدیث

پژوهش‌نامه علوم حدیث تطبیقی، سال نهم، شماره ۱۷، پاییز و زمستان ۱۴۰۱، ص: ۱۹۷-۲۲۲
Journal of Comparative Hadith Sciences, Fall and Winter ۲۰۲۳, ۹(۱۷), P:۱۹۷-۲۲۲

Validation of Hadiths without Sources in Bihar al-Anwar (Oceans of Lights) *

Seyed Zafar Abbasshah[۱]
Mohammad Taqi Diari Bidgoli[۲]
Rahim Salemi[۳]

Abstract

Bihar al-Anwar (Oceans of Lights) is the most detailed collection of Shia Hadiths and an encyclopedia of Shia teachings and one of the works of Allama Majlisi. In this book, most of the Hadiths are quoted from other sources and the names of the sources are also mentioned; and some unknown sources have been found, and an unknown source means a source or a book that has become unknown and unrecognized, and Hadiths of an unknown source are said to be narrated from unknown and unrecognized sources. In this article, the document and content of the unknown narrations of Bihar al-Anwar (Oceans of Lights) are discussed with an emphasis on the pilgrimage (Ziarat) narrations. The present research aims to use the words of the Infallible Figures and to evaluate Bihar al-Anwar (Oceans of Lights) book and validate the document and the content of Hadiths, especially the weak ones. The narrations of the unknown sources of Bihar al-Anwar (Oceans of Lights) can be divided according to topics, and the narrations of pilgrimage include topics such as the reward of visiting the Infallible Figures' graves, the reward of welcoming the pilgrims, and the pilgrimage of Hazrat Masoumeh. In this article, which is done with an analytical and descriptive method, these narrations have been examined based on components such as narrative reputation, comparison with verses, comparison with other narrations, etc and Allama Majlisi's rule of tolerance and easily acceptance of narrations concerning the Sunan. Also, despite the weakness of the document, the above-mentioned Hadiths are admissible in terms of content and cannot be rejected; Because, due to their conformity with the Quran, definite history, narrative fame, and by comparing different narrations, and based on the rule of tolerance and easily acceptance of narrations concerning the Sunan, etc., they can be accepted.

Keywords: Unknown Source, Bihar al-Anwar (Oceans of Lights), Pilgrimage (Ziarat) Narrations, Trust in Issuance, Trust in Document.

---

*. **Date of receiving:** ۱۶/۱۱/۲۰۲۱, **Date of approval:** ۰۷/۰۶/۲۰۲۲.

۱. PhD Candidate, Department of Comparative Hadith of Al-Mustafa International University, Pakistan, "Corresponding Author"; (s.syedzafar۵@gmail.com).

۲. Professor, Department of Quranic and Hadith Sciences, University of Qom, Qom; (mt_diari@yahoo.com).

۳. Assistant Professor of the Department of Hadith Sciences of the Higher Education Center of Quran and Hadith, Al-Mustafa International University, Qom, Iran; (r.salemi۱۳۵٤@chmail.ir).

جامعة المصطفى العالمية
Al-Mustafa International University
مجتمع آموزش عالی قرآن و حدیث

پژوهش‌نامه علوم حدیث تطبیقی ، سال نهم، شماره ۱۷، پاییز و زمستان ۱۴۰۱، ص: ۱۹۷-۲۲۲
Journal of Comparative Hadith Sciences, Fall and Winter ۲۰۲۳, ۹(۱۷), P:۱۹۷-۲۲۲

مقاله علمی ـ پژوهشی

اعتبارسنجی روایات بدون منبع بحارالأنوار*

سید ظفر عباس‌شاه[۱] و محمدتقی دیاری بیدگلی[۲] و رحیم سالمی[۳]

چکیده

بحارالانوار، مفصل‌ترین مجموعهٔ حدیثی شیعه و دایرةالمعارفی از آموزه‌های شیعی و یکی از تألیفات علامه مجلسی است. در این کتاب اکثر روایات از مصادر دیگر نقل شده‌اند و اسم منابع هم ذکر شده است؛ اما بعضی از منابع مجهول واقع شده‌اند و منبع مجهول: یعنی منبعی یا کتابی که نامعلوم و ناشناخته شده است و روایات مجهول‌المنبع روایاتی را گفته می‌شود که از منابع نامعلوم و ناشناخته نقل شده‌اند. در این نوشتار بررسی سندی و محتوای روایات مجهول‌المنبع بحارالانوار با تأکید بر روایات زیارت پرداخته شده است. پژوهش حاضر به‌جهت بهره‌گیری از کلام معصومان علیهم‌السلام و ارزیابی کتاب شریف بحارالانوار و اعتبارسنجی سندی و محتوای روایات به‌ویژه روایات ضعیف‌السند ضروری است. روایات مجهول‌المنبع بحارالانوار بر اساس موضوعات، قابل تقسیم‌اند و روایات زیارت مشتمل بر موضوعات مانند ثواب زیارت معصومان علیهم‌السلام، ثواب استقبال زائر و زیارت‌نامه حضرت معصومه علیهاالسلام هستند. در این نوشتار که به روش تحلیلی و توصیفی انجام گرفته، این روایات بر اساس مؤلفه‌هایی مانند شهرت روایی، مقایسه با آیات، مقایسه با روایات دیگر و... و مبانی علامه مجلسی مانند قاعده تسامح در ادله سنن و... بررسی شده‌اند. همچنین احادیث مزبور با وجود ضعف سند از جهت محتوا قابلیت پذیرش هستند و نمی‌توان رد نمود؛ زیرا، به‌علت مطابقت با قرآن، تاریخ قطعی، شهرت روایی و با مقایسه نقل‌های مختلف و بر اساس قاعده تسامح در ادله سنن و... قابل پذیرش‌اند.

واژگان کلیدی: مجهول‌المنبع، بحارالانوار، روایات زیارات، وثوق‌الصدوری، وثوق‌السندی.

---

*. تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۸/۲۵ و تاریخ تأیید: ۱۴۰۱/۰۳/۱۷.

۱. طلبه دکتری رشته حدیث تطبیقی جامعة المصطفی ص العالمیه پاکستان، «نویسندهٔ مسئول»؛ (s.syedzafar٥@gmail.com).

۲. محمدتقی دیاری بیدگلی، استاد، گروه علوم قرآن و حدیث، دانشگاه قم، قم، ایران؛ (mt_diari@yahoo.com).

۳. استادیار، گروه علوم حدیث، جامعه المصطفی ص العالمیه، قم، ایران؛ (r.salemi١٣٥٤@chmail.ir).

مقدمه

شک و تردیدی نیست که در اسلام روایات معصومان﵈ بعد از قرآن اهمیت زیادی دارند. یادگیری احکام، اخلاق، عقاید و تفسیر قرآن بدون روایات امکان‌پذیر نیست. به همین علت دانشمندان اسلامی توجه زیادی به روایات دارند و کتب زیادی در این مورد نوشته‌اند که یکی از آنها بحارالانوار است؛ این کتاب جامع‌ترین کتاب و دایرةالمعارفی از آموزه‌های شیعی و یکی از تألیفات علامه مجلسی است. خوشبختانه با عنایت خداوند متعال فرصتی برای بنده ایجاد شد که در بررسی سندی و محتوایی روایات مجهول‌المنبع بحارالانوار با تأکید بر روایات زیارت پرداخته شود. این روایات در ذیل موضوعات مختلف بررسی و پرداخته می‌شوند که چند تا از این روایات قابلیت جبران ضعف سندی را نیز دارند و از جهت محتوا و متن قابل عمل هستند یا نه؟ برای انجام این کار از آیات، روایات، مبانی اعتبار سنجی روایات و اقوال علماء کمک گرفته می‌شود.

۱۲۵ مورد از منابع مجهول بحارالانوار یافت شده‌اند که مشتمل بر منابع روایی، لغت، تاریخ و اقوال علماء هستند و تعداد روایات یافت‌شده از منابع مجهول در بحارالانوار ۵۴ تا هست که ۵ تا از این روایات در مورد زیارت نقل‌شده‌اند.[۱] و با توجه به حجم بزرگی بحارالانوار نیز امکان دارد که تعداد این‌گونه روایات بیشتر از این باشد.

آیا روایات زیارت نقل‌شده از منابع مجهول، اعتبار دارند یا نه؟ در این نوشتار که به روش تحلیلی و توصیفی انجام‌گرفته، بررسی می‌شود. چون این‌گونه کارهای پژوهشی برای بهره‌گیری از کلام معصومان﵈، ارزیابی کتاب شریف بحارالانوار و به‌دست آوردن جایگاه و ارزش روایات مجهول‌المنبع خیلی لازم و ضروری است.

کتاب یا مقاله‌ای یافت نشده که مستقیماً در مورد روایات مجهول‌المنبع بحارالانوار پرداخته باشد، ولی در مورد برخی از موضوعات مقالات یا کتب نوشته شده‌اند، مانند هدایتی، علی، ذکر پاره‌ای از ویژگی‌های زیارت‌نامه حضرت فاطمه معصومه، مهدی‌پور، علی‌اکبر، کتاب زندگانی کریمه اهل‌بیت﵈، مقیسه، حسین، پژوهشی در زیارت‌نامه فاطمه معصومه﵄ و مختاری، ابوطالب، کتاب رویکردهای علامه مجلسی در اعتبار سنجی روایات بحارالانوار.

---

۱. این تعداد با جستجوی کلمات مانند «روی فی بعض الکتب»، «روی فی بعض مؤلفات»، «روی فی بعض تألیفات» و... از طریق نرم‌افزار به‌دست آمده است.

شناسایی و بررسی روایات

علامه مجلسی اکثر روایات را در بحارالانوار همراه با اسناد و ذکر منابع نقل کرده و معمولاً اسم منابع را هم ذکر نموده است و تعدادی از روایات را از منابع مجهول نقل کرده که هیچ‌گونه اطلاعاتی دربارهٔ آن منابع وجود ندارد؛ یعنی کاملاً نامعلوم و نامشخص‌اند و علامه مجلسی هنگام نقل روایات از آنها از عبارات مانند «روی فی بعض الکتب»، «روی فی بعض مؤلفات»، «روی فی بعض تألیفات»، «روی فی مؤلفات بعض»، «روی فی کتب»، «وجدت فی بعض الکتب»، «وجدت فی بعض مؤلفات»، «وجدت فی بعض تألیفات»، «وجدت فی بعض اجازات»، «وجدت فی بعض النسخ»، «رأیت فی بعض الکتب»، «رأیت فی بعض مؤلفات»، «رأیت فی بعض تألیفات»، «رأیت فی بعض النسخ»، «قرائت فی بعض الکتب»، «قرائت فی بعض مؤلفات» و «قرائت فی بعض تألیفات» استفاده نموده است.

روایات مجهول‌المنبع بحارالانوار مشتمل بر موضوعات مختلف، مانند مناقب معصومان علیهم‌السلام خلقت امام معصوم، منع واردشدن در اختلاف مردم، سری‌بودن برای پیامبر| در دعا، حج تمتع و عقد موقت، استخاره و آداب آن، دفاع از امامت علی علیه‌السلام، فرشته‌ها در وضع بازار گردانان، واقعه کربلا، امام مهدی علیه‌السلام، ملاقات عیسی بن مهدی جوهری با امام زمان علیه‌السلام، طینت محبان اهل‌بیت علیهم‌السلام، حکم به حفظ قصیده در مورد امام علی علیه‌السلام، آداب و سنن، خواندن قرآن برای اهل قبور، فضیلت نگین فیروزه، یوم النیروز و سعد و نحس‌بودن ایام، فرزندان حضرت فاطمه علیها‌السلام فرزندان پیامبر|، زیارت معصومان علیهم‌السلام و زیارت‌نامه حضرت معصومه علیها‌السلام هستند. به‌علت اختصار و عدم خروج از عنوان این نوشتار، همه این موضوعات بررسی نمی‌شوند ولی روایات در مورد این موضوعات با جستجوی عبارات ذکرشده در بالا مانند رأیت فی بعض الکتب و... از طریق نرم‌افزارها یافت می‌شوند.

طبق عنوان تعدادی از موضوعات مانند ثواب زیارت معصومان علیهم‌السلام، ثواب استقبال زائر و زیارت‌نامه حضرت معصومه علیها‌السلام، در این نوشتار بررسی می‌شوند.

۱. ثواب زیارت معصومان علیهم‌السلام

علامه مجلسی در کتب خود روایات زیادی در مورد ثواب زیارت معصومان علیهم‌السلام، نقل کرده است. در این روایات بعضی از روایات از منابع مجهول هم نقل شده‌اند مانند روایتی از امام باقر علیه‌السلام: «**أَقُولُ وَجَدْتُ فِی بَعْضِ مُؤَلَّفَاتِ مُتَأَخِّرِی أَصْحَابِنَا قَالَ فِی کِتَابِ تَحْرِیرِ الْعِبَادَةِ رُوِی عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه‌السلام أَنَّهُ قَالَ: مَنْ نَوَی مِنْ بَیْتِهِ زِیارَةَ قَبْرِ إِمَامٍ مُفْتَرَضٍ طَاعَتُهُ وَ أَخْرَجَ لِنَفَقَتِهِ دِرْهَماً وَاحِداً کَتَبَ اللَّهُ جَلَّ ذِکْرُهُ لَهُ سَبْعِینَ أَلْفَ حَسَنَةٍ وَ مَحَا عَنْهُ سَبْعِینَ أَلْفَ سَیئَةٍ وَ کَتَبَ اسْمَهُ فِی دِیوَانِ الصِّدِّیقِینَ وَ الشُّهَدَاءِ أَسْرَفَ فِی تِلْکَ**

النَّفَقَةِ أَوْ لَمْ يسْرِفْ» (مجلسی، ۱۴۰۳: ۱۲۴/۹۷)؛ کسی که از خانه‌اش برای زیارت قبر امامی که اطاعت او واجب است، خارج شود و از نفقه خود یک‌درهم خرج کند، خداوند برای او هفتادهزار حسنات می‌نویسد و هفتادهزار گناهان او را محو می‌کند و اسم او را در دفتر صدیقین و شهدا می‌نویسد خواه او در این نفقه زیاده‌روی کرده یا زیاده‌روی نکرده است.

روایتی دیگر از امام رضاؑ در مورد پاداش کسی است که برای زیارت خود آن حضرتؑ برود می‌فرماید: «**وَ رَأَيتُ فِي بَعْضِ مُؤَلَّفَاتِ أَصْحَابِنَا قَالَ ذُكِرَ فِي كِتَابِ فَضْلِ الْخِطَابِ عَنِ الرِّضَاؑ أَنَّهُ قَالَ: مَنْ شَدَّ رَحْلَهُ إِلَى زِيارَتِي اسْتُجِيبَ دُعَاؤُهُ وَ غُفِرَتْ لَهُ ذُنُوبُهُ فَمَنْ زَارَنِي فِي تِلْكَ الْبُقْعَةِ كَانَ كَمَنْ زَارَ رَسُولَ اللَّهِ ص وَ كَتَبَ اللَّهُ لَهُ ثَوَابَ أَلْفِ حَجَّةٍ مَبْرُورَةٍ وَ أَلْفِ عُمْرَةٍ مَقْبُولَةٍ وَ كُنْتُ أَنَا وَ آبَائِي شُفَعَاءَهُ يوْمَ الْقِيامَةِ وَ هَذِهِ الْبُقْعَةُ رَوْضَةٌ مِنْ رِياضِ الْجَنَّةِ وَ مُخْتَلَفُ الْمَلَائِكَةِ لَا يزَالُ فَوْجٌ ينْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ وَ فَوْجٌ يصْعَدُ إِلَى أَنْ ينْفَخَ فِي الصُّورِ**» (همان، ۴۴/۹۹)؛ امام رضاؑ می‌فرماید کسی که بار سفر برای زیارت من ببندد دعایش مستجاب می‌شود و گناهانش آمرزیده می‌شوند، پس کسی که مرا در آن مکان زیارت کند، مانند کسی است که رسول خدا را زیارت کرده است، خداوند برای او پاداش هزار حج و عمره مقبوله می‌نویسد و من و پدرانم در روز قیامت شفیعان او خواهیم بود و این بقعه بوستانی از بوستان‌های بهشت و محل رفت‌وآمد فرشتگان هست، آن‌گونه که گروهی از آسمان فرومی‌آیند و گروهی بالا می‌روند تا هنگامی‌که در صور دمیده می‌شود.

بررسی سندی روایات

این روایات مذکور از حیث سند ضعیف واقع‌شده‌اند. سند روایت اول: «**أَقُولُ وَجَدْتُ فِي بَعْضِ مُؤَلَّفَاتِ مُتَأَخِّرِي أَصْحَابِنَا قَالَ فِي كِتَابِ تَحْرِيرِ الْعِبَادَةِ رُوِي عَنْ أَبِي جَعْفَرٍؑ**» (مجلسی، ۱۴۰۳: ۱۲۴/۹۷).

سند روایت دوم: «**وَ رَأَيتُ فِي بَعْضِ مُؤَلَّفَاتِ أَصْحَابِنَا قَالَ ذُكِرَ فِي كِتَابِ فَضْلِ الْخِطَابِ عَنِ الرِّضَاؑ**» (همان، ۴۴/۹۹).

چنان‌که در اسناد این روایات قابل مشاهده است که به‌علت مجهول‌المنبع‌بودن و ارسال، ضعیف واقع‌شده‌اند.

بررسی محتوای روایات

متن این روایات قابل بررسی است، چون در متن این روایات موردی دیده نشده که بدون بررسی کنار گذاشته شود، این روایات نه مخالف قرآن هستند و نه مخالف سنت و مسلمات دینی و مذهبی و... .

چنان‌که در عقیده هر مسلمان، قرآن معیار و ملاک اعتبار همه امور دیگر است، از این جهت سخن مخالف قرآن، هرگز نمی‌تواند حجیت داشته باشد و باطل و مردود است و پیامبر| و اهل‌بیت‌ﷺ برای پیروان خود تأکید نموده‌اند که حدیث مخالف قرآن نمی‌تواند از آنها باشد، بلکه جعلی و ساختگی است (کلینی، ۱۴۰۷: ۶۹/۱)؛ صحابه نیز بر این مطلب تأکید نموده‌اند (ابن‌عبدالبر، ۱۴۱۴: ۸۰۴/۲؛ دارمی، ۱۴۱۲: ۴۷۶/۱).

همچنین سخن مخالف سنت نیز مردود و باطل است. مراد از سنت در لغت، راه و روش (حمیری، ۱۴۲۰: ۲۹۰۲/۵) و در اصطلاح قول، فعل و تقریر معصوم را می‌گویند و در اصطلاح فقهی به مستحب نیز گفته شده است (مجلسی، ۱۴۰۳: ۱۹۷/۸۲)؛ در قرآن و روایات حکم عرضه روایات بر سنت داده شده (النساء: ۵۹، ۸۳) و (نهج البلاغه، نامه ۵۳). در روایات بسیار دیگر نیز از پذیرفتن سخن مخالف سنت منع شده است (مجلسی، ۱۴۰۳: ۲۵۰/۲).

روایت مخالف مسلمات دینی یا مذهبی نیز قابل قبول نیست. مراد از مسلّمات هر دین و مذهب، باورهای اساسی و بنیادی هستند که به تواتر برای پیروان آن مذهب و دین، از طریق نقل، یا با دلیل قطعی و محکم، اثبات شده‌اند که مطابقت داشتن با آنها برای ماندن در دین و مذهب ضروری است. امام رضاﷺ داستان همسر اوریا و حضرت داوودﷺ را طبق مسلمات رد نموده است (ابن‌بابویه، ۱۳۷۶: ۹۲).

و این روایات ثواب زیارت معصومانﷺ مخالف با تاریخ و علم قطعی تجربی هم نیستند. پس هیچ مانع برای ارزیابی این روایات وجود ندارد.

علاوه بر این روایات زیادی هم در مورد ثواب زیارت معصومانﷺ وجود دارند که با این روایات هماهنگی و موافقت دارند که به بعضی از آنها پرداخته می‌شود؛ مانند حدیث مؤثق از امام رضاﷺ با کمی تفاوت وارد شده که زیارت خود را مانند زیارت رسول خدا| و ثواب زیارت را معادل هزار حج و هزار عمره مقبول برای زائر فرموده و بشارت شفاعت داده است (ابن‌بابویه، ۱۴۱۳: ۵۸۵/۲).

و روایتی از رسول اکرم| که در آن برای زائر قبور ائمه، ثواب هفتاد حج بعد از حجةالاسلام و پاک‌شدن از گناهانش همانند روزی که از مادر متولد شده، بیان گردیده است (ثقفی، ۱۳۹۵: ۸۵۵/۲).

و روایتی که امام صادقﷺ می‌فرماید: کسی که مرا زیارت کند، گناهان او بخشیده می‌شوند و در حال فقر از دنیا نمی‌رود (مفید، ۱۴۱۳: ۴۷۴).

و روایتی از امام باقرﷺ در مورد کسی که رسول خدا| را زیارت کند، برای او بهشت است و همین‌طور کسی که قبر موسی بن جعفرﷺ را زیارت کند، برای او هم بهشت است (ابن‌قولویه، ۱۳۵۶: ۲۹۹).

حتی بعضی از روایات بر واجب‌بودن بهشت و حرام بودن جهنم دلالت می‌کنند؛ مانند روایت پیامبر اکرم| در مورد زیارت امام رضاؑ که پاره‌ای از تن من در خراسان دفن می‌شود، مؤمنی او را زیارت نمی‌کند، مگر آنکه بهشت بر او واجب می‌شود و بدن او بر جهنم حرام می‌شود (حر عاملی، ۱۴۰۹: ۵۵۵/۱۴).

همچنین روایت مؤثق دیگر، مثل: کسی که امام رضاؑ را در حال غربت زیارت کند، خداوند برای او پاداش صدهزار شهید، صدهزار صدیق، صدهزار حج گذار و عمره‌گذار می‌نویسد و در صف ائمهؑ محشور خواهد شد و در درجات بالای بهشت، رفیق آنها خواهد بود (ابن‌بابویه، ۱۴۱۳: ۵۸۵/۲).

از بررسی متن روایات ثواب زیارت معصومانؑ مهم‌ترین نکاتی که به‌دست می‌آید را می‌توان به دو قسمت عمده: ۱. بخشش گناهان و شفاعت؛ ۲. ثواب زیاد تقسیم کرد.

یک. بخشش گناهان و شفاعت

یکی از فواید و آثار زیارت معصومانؑ که در این روایات بیان شده، بخشش گناهان و شفاعت در روز قیامت است؛ بخشش گناهان و شفاعت در روز قیامت با انجام یک کار مانند زیارت معصومانؑ به دلایل قرآنی و عقلی نیز قابل‌اثبات هست و اگر به رحمان و رحیم‌بودن خداوند توجه کنیم، باور می‌کنیم که بخشش گناهان به کمتر از این هم ممکن است؛ مانند یک توبه و استغفار. چنان‌که در قرآن آمده است: ﴿**قُلْ يا عِبادِيَ الَّذينَ أَسْرَفُوا عَلى أَنْفُسِهِمْ لا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَميعاً إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحيمُ**﴾ (الزمر: ۵۳)؛ بگو: ای بندگان من که بر نفوس خویش اسراف کرده‌اید، از رحمت خداوند مأیوس نشوید. زیرا خدا همهٔ گناهان را می‌بخشد. به‌درستی که او بخشنده و مهربان است.

و خداوند در قرآن کریم به انسان‌ها ابلاغ نموده است: ﴿**وَ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيهِ إِنَّ رَبِّي رَحيمٌ وَدُودٌ**﴾ (هود: ۹۰)؛ از پروردگارتان طلب بخشش‌کنید و به درگاهش توبه کنید، که پروردگار من رحیم و دوست‌دار است.

پس گناهان به عمل کمتر از زیارت معصومانؑ نیز بخشیده می‌شوند، چه رسد به این توفیقات بزرگ الهی که باعث قرب خداوند متعال و اولیای او است.

در مورد بخشش و توبه به هنگام زیارت در قرآن کریم نیز آمده است. چنان‌که خداوند متعال می‌فرماید: ﴿**وَ ما أَرْسَلْنا مِنْ رَسُولٍ إِلاَّ لِيطاعَ بِإِذْنِ اللَّهِ وَ لَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ جاؤُكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللَّهَ وَ اسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللَّهَ تَوَّاباً رَحيماً**﴾ (النساء: ۶۴).

هیچ پیامبری را نفرستادیم جز آنکه دیگران به امر خدا او را اطاعت کنند؛ و اگر آنان به هنگامی‌که بر جان‌های خود ظلم نموده بودند نزد شما آمده بودند و از خدا طلب بخشش کرده بودند و پیامبر نیز برای آنها طلب بخشش کرده بود، قطعاً خدا را توبه‌پذیر و رحیم می‌یافتند.

از مفاد این آیه فهمیده می‌شود که به‌وقت زیارت معصوم‌ﷺ، انسان باید تصمیم بگیرد از این به بعد مطیع وی باشد و صرف زیارت معصوم‌ﷺ، بدون اطاعت و معرفت مشکلی را حل نمی‌کند. در طول تاریخ افراد زیادی بودند که با وجود زیارت مستقیم پیامبر اکرم| و اهل‌بیت‌ﷺ هدایت نیافتند حتی انحرافشان بیشتر هم گردید! ولی اگر کسی با اخلاص و معرفت زیارت کند منحرف نمی‌شود بلکه از خداوند پاداش نیز می‌گیرد، چنان‌که در روایتی از امام صادق‌ﷺ آمده است: «**عَنْ أَبِی‌عَبْدِ اللَّهِ‌ﷺ قَالَ: بَینَا الْحُسَینُ‌ﷺ ... قَالَ یا بُنَی مَنْ أَتَانِی بَعْدَ وَفَاتِی زَائِراً لَا یرِیدُ إِلَّا زِیارَتِی فَلَهُ الْجَنَّةُ وَ مَنْ أَتَی أَبَاكَ بَعْدَ وَفَاتِهِ زَائِراً لَا یرِیدُ إِلَّا زِیارَتَهُ فَلَهُ الْجَنَّةُ وَ مَنْ أَتَی أَخَاكَ بَعْدَ وَفَاتِهِ زَائِراً لَا یرِیدُ إِلَّا زِیارَتَهُ فَلَهُ الْجَنَّةُ وَ مَنْ أَتَاكَ بَعْدَ وَفَاتِكَ زَائِراً لَا یرِیدُ إِلَّا زِیارَتَكَ فَلَهُ الْجَنَّةُ**». (طوسی، ۱۴۰۷: ۲۱/۶)؛ پیامبر| به حسین‌ﷺ فرمود: ...ای پسرم، زائری که بعد از وفاتم نزد من می‌آید و قصدش فقط زیارت باشد، برای او بهشت است و هر کس پس از وفات پدرت برای زیارت نزد او بیاید و قصدش فقط زیارت باشد. برای او بهشت است و هر کس پس از وفات برادرت به زیارت او بیاید و قصدش فقط زیارت باشد، برای او بهشت است؛ و هر کس پس از وفاتت برای زیارت تو بیاید و قصدش فقط زیارت باشد، برای او بهشت است.

و معصومان‌ﷺ نیز افرادی نیستند که به دیگران بدهکار بمانند و دین کسی بر گردن آنان باقی بماند، بلکه خیلی بیشتر از دین کسی عطا می‌کنند و کسی که برای زیارت آنان بیاید بر خود لازم می‌دانند که پاداش او را بدهند و پاداش هم کمتر از شفاعت و بهشت نمی‌دهند چنان‌که در روایتی از پیامبر| می‌بینیم که آن حضرت| به امام حسین‌ﷺ فرمود: «**فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ص یا بُنَی مَنْ زَارَنِی حَیاً أَوْ مَیتاً أَوْ زَارَ أَبَاكَ أَوْ زَارَ أَخَاكَ أَوْ زَارَكَ كَانَ حَقّاً عَلَی أَنْ أَزُورَهُ یوْمَ الْقِیامَةِ وَ أُخَلِّصَهُ مِنْ ذُنُوبِهِ**» (کلینی، ۱۴۰۷: ۵۴۸/۴)؛ رسول خدا| فرمود: پسرم هر کس زنده یا مرده مرا زیارت کند یا پدرت را زیارت کند یا برادرت را زیارت کند یا تو را زیارت کند برای من لازم است که روز قیامت او را زیارت کنم و او را از گناهانش نجات دهم.

همچنین روایتی دیگر از پیامبر|: «**قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ص مَنْ أَتَانِی زَائِراً كُنْتُ شَفِیعَهُ یوْمَ الْقِیامَةِ**» (همان، ۵۴۸/۴)؛ رسول خدا| فرمودند: هر که برای زیارت نزد من بیاید، روز قیامت او را شفاعت می‌کنم.

شفاعت خداوند و معصومان‌ﷺ از منظر قرآن کریم نیز اثبات‌شده است. حدود سی آیه در قرآن مربوط به شفاعت هستند: که به تعدادی از آنها اشاره می‌شود.

﴿**وَ أَنْذِرْ بِهِ الَّذِینَ یخَافُونَ أَنْ یحْشَرُوا إِلَی رَبِّهِمْ لَیسَ لَهُمْ مِنْ دُونِهِ وَلِی وَ لاَ شَفِیعٌ لَعَلَّهُمْ یتَّقُونَ**﴾ (الأنعام/۵۱)؛ و به‌وسیله این (قرآن) کسانی را که بیم دارند که به‌سوی پروردگارشان محشور شوند هشدار بده، که غیر از او برای آنها یاور و شفیعی نیست، شاید پرهیزگار شوند!

از این آیه به‌دست می‌آید که شفاعت‌کننده فقط خداوند متعال است. ولی در آیات بعدی بیان شده که به اذن خداوند متعال دیگران نیز شفاعت می‌کنند. ﴿مَنْ ذَا الَّذِی یشْفَعُ عِنْدَهُ إِلاَّ بِإِذْنِهِ﴾ (البقرة: ۲۵۵)؛ آن کیست که بدون اذن او در پیشگاهش شفاعت کند؟

﴿یعْلَمُ مَا بَینَ أَیدِیهِمْ وَ مَا خَلْفَهُمْ وَ لاَ یشْفَعُونَ إِلاَّ لِمَنِ ارْتَضَی وَ هُمْ مِنْ خَشْیتِهِ مُشْفِقُونَ﴾ (الأنبیاء: ۲۸)؛ او اعمال امروز و گذشته آنها را می‌داند؛ و جز کسی که (خدا) برای او رضایت دهد، شفاعت نمی‌کنند و خود از بیم او (خداوند) هراسانند.

اگرچه در این آیات چه کسانی شفاعت می‌کنند ذکر نشده است و در نظر گرفتن روایات ذکرشده بالا و دیگر به‌دست می‌آید که پیامبر| و ائمه‌ﷺ مقدم‌تر از همه هستند.

دو. ثواب زیاد برای زیارت

روایات مزبور ثواب زیادی را برای زیارت معصومانﷺ بیان کرده‌اند، مانند نوشته‌شدن هفتادهزار حسنات، محو شدن هفتاد هزار گناهان، نوشته‌شدن اسم زائر در دفتر صدیقین و شهدا، مستجاب شدن دعاها، نوشته‌شدن پاداش هزار حج و عمره مقبوله و شفاعت در روز قیامت. این همه ثواب و حتی بیشتر از این نیز خارج از امکان نیست؛ زیرا زیارت فقط دیدار قبر مطهر نیست بلکه باعث آثار و برکات زیادی است. چنان‌که معصومانﷺ، بهترین وسیله‌ای برای رسیدن به خداوند هستند؛ اینان، حجت و خلیفه خداوند و راهنمایی‌کنندهٔ مردم بر انجام اعمال صالح و نور هدایت هستند. زیارت، در حقیقت تجدیدعهد با اولیای الهی است و زمینه‌ساز مهمی برای اخذ صفات پسندیده و عامل رشد دینی و معنوی و سبب تقرب به خداوند است؛ بنابراین به‌وسیله معصومانﷺ انسان‌ها می‌توانند به کمالات واقعی و شکوفایی معنوی هدایت شوند چنان‌که در دعای توسل می‌خوانیم: «**فانکم و سیلتی الی الله و بحبکم و بقربکم ارجو نجاه من الله**...»؛ شما وسیله من به‌سوی خداوند هستید و با محبت و قرب شما به بخشش از خداوند امید دارم.

و در زیارت عاشورا می‌خوانیم: «**اتقرب الی الله بموالاتکم**»؛ به‌وسیله دوستی شما از خداوند نزدیک‌تر می‌شوم.

زیارت‌نامه‌های معصومانﷺ مهم‌ترین و مؤثرترین متون برای معرفت توحید هستند مانند زیارت‌نامه امام حسینﷺ در کتاب «مصباح المتهجّد» که پس از سلام بر پیامبران و شهادت بر ایثار و جهاد و امر به معروف و نهی از منکر و لعن بر قاتلان آن حضرتﷺ، حکم به خواندن دو رکعت نماز زیارت داده شده و سپس فرموده: «**فَإِذَا فَرَغْتَ مِنْ صَلَاتِكَ فَقُلِ اللَّهُمَّ إِنِّی صَلَّیتُ وَ رَكَعْتُ وَ سَجَدْتُ لَكَ وَحْدَكَ لَا شَرِیكَ لَكَ لِأَنَّ الصَّلَاةَ وَ الرُّكُوعَ وَ السُّجُودَ لَا یكُونُ إِلَّا لَكَ لِأَنَّكَ أَنْتَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ اللَّهُمَّ صَلِّ**

عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ ... » (طوسی، ۱۴۱۱: ۷۲۱/۲)؛ هنگامی‌که از نماز فارغ شدی پس بگو بارالها! من فقط برای تو نماز خواندم و رکوع و سجود کردم که معبود فقط تو هستی و شریکی برای تو نیست، زیرا نماز و رکوع و سجود جز برای تو نیست، زیرا فقط تو معبود هستی که معبودی جز ذات مقدس تو نیست، پس بر محمد و آل او درود بفرست.

در زیارت‌نامه‌های دیگر نیز امر توحید را اهمیت بسیاری داده شده است و ادعای کسانی که زیارت را شرک می‌دانند با توجه مطالب زیارت‌نامه‌ها و امور عبادی دیگر باطل است و کاری که حرام و مخالف توحید است سجده‌کردن به قبور و امثال آن است نه زیارت.

زیارت بهترین عمل برای شناخت مقام و جایگاه معصومان﵈ است. چون یکی از توصیه‌های مهم در زیارت معصومان﵈، شناخت حق و مقام آنها است؛ یعنی زائر باید بداند پیروی و اطاعت از آن بزرگواران﵈ و عمل بر سیره و روش آنها واجب و از دستورات مهم دینی است.

و بزرگداشت و تعظیم اولیای الهی، کسب طهارت و دوری از گناهان، محبت و مودت با اهل‌بیت﵈، پیروی و الگوبرداری از معصومان﵈، کسب برکات و فواید فراوان (مادی و معنوی)، تجدیدعهد با ولایت و یادآوری مرگ و آخرت نیز از آثار زیارت هستند.

با توجه به این فواید و آثار زیارت معصومان﵈ می‌توان گفت که بعید نیست که زائر مستحق این ثواب زیادی باشد چون نه‌فقط قبر مطهر را دیده است بلکه درس توحید و معرفت معصومان﵈ و... را نیز یاد گرفته است.

غیر از روایات مطابق که قبلاً ذکر شده‌اند، در کتب روایی، روایات زیادی وجود دارند که محتوای این روایات را تأیید می‌کنند. علاوه بر این در ابواب بحارالانوار که این روایات نقل شده‌اند که همه روایات مؤید یکدیگر هستند چون روایت اول در باب «ثواب تعمیر قبور النبی و الأئمة صلوات الله علیهم و تعاهدها و زیارتها و أن الملائکة یزورونهم﵈» ذکر شده است که خود این باب دارای ۳۴ تا روایت است و همه این ﵈روایات از جهت مضمون یکدیگر را تأیید می‌کنند حتی این روایت بدون شماره و بعد از روایت سی‌وچهارم ذکر شده است و می‌توان گفت علامه مجلسی این روایت را به‌طور مؤید آورده است. روایت دوم: در باب «فضل زیارة إمام الإنس و الجن أبی الحسن علی بن موسی الرضا صلوات الله علیه و فضل مشهده» ذکر شده که ۵۲ تا روایت دارد. این روایات را هم می‌توان از حیث محتوا مؤید یکدیگر حساب کرد.

روایات مخالف زیارت و حل تعارض

در کتب اهل‌سنّت بعضی از روایات وجود دارند که در آن زیارت قبور منع شده است مخصوصاً برای زنان مانند روایت ذیل:«**عَنِ ابن‌عَبَّاسٍ، قَالَ: «لَعَنَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ زَائِرَاتِ الْقُبُورِ،**

وَالْمُتَّخِذِينَ عَلَيهَا الْمَسَاجِدَ وَالسُّرُجَ» (سجستانی، بی‌تا: ۲۱۸/۳؛ ترمذی، ۱۳۹۵: ۱۳۶/۲)؛ رسول خدا| زائرات قبور را و کسانی که بر آنها مساجد برپا می‌کند و چراغ‌ها را روشن می‌کنند لعنت کرده است.

و روایت دوم: «عَنْ أَبِی‌هُرَیرَةَ، «أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ لَعَنَ زَوَّارَاتِ الْقُبُورِ» (ترمذی، ۱۳۹۵: ۳۶۲/۳)؛ رسول خدا| زائرات قبور را لعنت کرده است.

برای حل تعارض بین روایات موافق و مخالف زیارت از بررسی سندی و محتوای روایات کمک گرفته می‌شود. چنان‌که روایات موافق زیارت از جهت سندی و محتوای بررسی شده‌اند و روایات مخالف در ذیل بررسی می‌شوند

بررسی روایات مخالف

روایت اول نزد اهل‌سنّت از لحاظ سندی، ضعیف است؛ چنان‌که «البانی» در ذیل این حدیث، در پاورقی کتاب‌های سنن ابی‌داود، سنن نسائی، سنن ترمذی به ضعیف‌بودن این اشاره کرده است. (سجستانی، بی‌تا: ۲۱۸/۳؛ نسائی، ۱۴۰۶: ۹۴/۴؛ ترمذی، ۱۳۹۵: ۱۳۶/۲).

روایت دوم نزد اهل‌سنّت حسن صحیح است. ولی در نظر برخی از علمای اهل‌سنّت این روایت قبل از آنکه پیامبر| اذن زیارت قبور را بدهد صادر شده است و چون اجازه داد، برای مردان و زنان جایز شد.

برخی از آنان گفتند: زیارت قبور برای زنان به‌دلیل کم‌حوصلگی و اضطراب بسیار ناپسند است نه از جهت مشکل شرعی (ترمذی، ۱۳۹۵: ۳۶۲/۳).

در کتب اهل‌سنّت روایاتی نیز وجود دارند که در آن در مورد نسخ حکم منع زیارت واردشده است مانند روایت ذیل: «عَنْ عَبْدِاللَّهِ بْنِ أَبِی‌مُلَيكَةَ، أَنَّ عَائِشَةَ أَقْبَلَتْ ذَاتَ يوْمٍ مِنَ الْمَقَابِرِ فَقُلْتُ لَهَا: يا أُمَّ الْمُؤْمِنِينَ، مِنْ أَينَ أَقْبَلْتِ؟ قَالَتْ: مِنْ قَبْرِ أَخِی عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِی‌بَكْرٍ، فَقُلْتُ لَهَا: أَلَيسَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنْ زِيارَةِ الْقُبُورِ؟ قَالَتْ: نَعَمْ، «كَانَ قَدْ نَهَى، ثُمَّ أُمِرَ بِزِيارَتِهَا» (حاکم نیشابوری، ۱۴۱۱: ۵۳۲/۱)؛ عبدالله بن ملیکه می‌گوید: روزی حضرت عایشه از جانب قبرستان آمد. به وی گفتم: «ای ام المؤمنین از کجا می‌آیی؟» در جواب گفت: «از کنار قبر برادر خودم؛ عبدالرحمن»، به وی گفتم: «آیا رسول خدا زیارت قبور را، منع نکرده است؟» گفت: آری، پیامبر| منع کرده و سپس به زیارت قبور امر فرموده است.

علاوه بر این در صحیح مسلم روایتی نیز وجود دارد که نشان می‌دهد که زیارت قبور سنت و سیره همیشگی پیامبر| بوده است؛ به این روایت اشاره می‌شود: «عَنْ عَطَاءِ بْنِ يسَارٍ، عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّهَا قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ - كُلَّمَا كَانَ لَيلَتُهَا مِنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ - يخْرُجُ مِنْ آخِرِ

اللَّيلِ إِلَى الْبَقِيعِ، فَيقُولُ: «السَّلَامُ عَلَيكُمْ دَارَ قَوْمٍ مُؤْمِنِينَ، وَأَتَاكُمْ مَا تُوعَدُونَ غَدًا، مُؤَجَّلُونَ، وَإِنَّا، إِنْ شَاءَ اللهُ، بِكُمْ لَاحِقُونَ، اللهُمَّ، اغْفِرْ لِأَهْلِ بَقِيعِ الْغَرْقَدِ» (مسلم، بی‌تا، ۶۶۹/۲)؛ عطاء بن یسار از حضرت عایشه نقل کرده که هر شبی که ایشان نزد پیامبر| بود، پیامبر| در آخر شب به بقیع می‌رفت و می‌گفت: «سلام بر شما ای خانه‌های مردم با ایمان و فردا همان چیزی که به شما وعده داده شده است به سراغ شما می‌آید ما به تعویق افتادیم و ان‌شاءالله به شما ملحق خواهیم شد، خدایا اهل بقیع را ببخش».

بنابراین روایات می‌توان گفت که امر زیارت نه‌فقط نزد شیعه مقبول است و اهمیت خاصی دارد بلکه نزد اهل‌سنّت نیز مقبول است و روایات منع زیارت منسوخ شده‌اند و علاوه بر این، روایت صحیح مسلم دلالت می‌کند بر اینکه زیارت قبور، سیرهٔ مستمر پیامبر| بوده است و صحیح مسلم بعد از صحیح بخاری نزد اهل‌سنّت نسبت به کتب دیگر اهمیت زیادی دارد و روایات آن نیز نسبت به روایات کتب دیگر مورد تأیید قرار گرفته‌اند. پس با توجه به این مطالب تعارض بین روایات نیز برطرف می‌شود.

جبران ضعف سندی روایات

روایات مجهول‌المنبع بحارالانوار در مورد ثواب زیارت معصومان﵈ بر اساس قواعد جبران ضعیف سند، قابلیت جبران ضعف سندی را نیز دارند که در ذیل پرداخته می‌شود.

اعتبار روایت به استناد قاعده تعدد طرق

طبق این قاعده اگر روایتی با اسناد متعدد ضعیف و عدم اطمینان‌آور نقل شده باشد، این تعدد طرق ضعف سند آن را جبران می‌کند و آن روایت در ردیف روایات معتبر قرار می‌گیرد. این قاعده به‌عنوان «یقوی بعضها بعضا» معروف است (عسقلانی شافعی، ۱۳۷۹: ۲۹۲/۱). برای به‌دست‌آوردن تعدد طرق حداقل سه‌تا سندهای مختلف یک روایت لازم است، یعنی اگر روایتی با متن واحد، سه تا سند ضعیف داشته باشد، معتبر و قابل‌اعتماد است (محسنی، ۱۳۸۱: ۱۳/۱)؛ و روایات ثواب زیارت خیلی زیاداند و با طرق زیادی نقل‌شده‌اند اگر از جهت مطابقت محتوای فقط ابواب بحارالانوار را در نظر بگیریم که در آن این روایات ذکر شده‌اند برای جبران ضعف سند طبق این قاعده کافی است و به‌علت مطابقت با روایات ذکرشده در کتب دیگر، نیز این روایات دارای تعدد طرق هستند و ضعف سند جبران می‌شود.

جبران ضعف سند با شهرت روایات

بسیاری از روایات در کتب روایی وجود دارند که در عام و خاص خیلی مشهوراند و بعضی از آنها از جهت سند ضعیف واقع شده‌اند و همان مشهوربودن تعدادی از روایات را دلیل برای معتبربودن و جبران ضعف سندی آنها دانسته شده است؛ روایت رد الشمس (طبرانی، بی‌تا: ۱۴۴/۲۴؛ مفید، ۱۴۱۳: ۳۴۶/۱)، شق القمر (محسنی، ۱۳۸۱: ۳۲۶/۱) و ولادت امیرالمؤمنین﵇ در کعبه باوجود ضعف

سندی، به‌خاطر امر مسلم و مشهوربودن بین شیعیان، معتبر هستند (همان، ۸۴/۲). روایات ثواب زیارت نیز بین خاص و عام خیلی مشهور هستند از این جهت نیز قابلیت جبران ضعف سندی را دارند. علاوه بر این به‌علت مطابقت با روایات معتبر، ضعف سندی این روایات قابل جبران است.

رعایت قاعدهٔ تسامح در ادلهٔ سنن

تسامح یعنی سهل و آسان‌گرفتن (بستانی، ۱۳۷۵: ۲۲۷). تسامح در ادله سنن: یعنی آسان‌گیری در انتخاب روایاتی که بیان‌گر آداب و کارهای مستحبی است و حتی اگر روایت ضعیفی هم در این مورد رسیده باشد مورد قبول است (ابن‌شعبه حرانی، ۱۴۰۴: ۳؛ طباطبایی، ۱۴۱۲: ۲۶۷/۱).

علامه مجلسی نیز در ابواب مربوط به آداب علم، انواع و احکام آن از قاعده تسامح در ادله سنن استفاده نموده است و این قاعده را به‌خاطر اخبار من بلغ پذیرفته است (مجلسی، ۱۴۰۳: ۳۵۶/۲) و این قاعده را در موارد دیگر نیز پذیرفته است؛ مانند ادعیه، قصص و مواعظ (مختاری، ۱۳۹۹: ۱۵۰).

روایات ثواب زیارت معصومین﵈ نیز بیان‌گر امور مستحبی هستند و طبق قاعده تسامح در ادلهٔ سنن قابل‌قبول و عمل به‌حساب می‌آیند. علاوه بر این ربطی به احکام و عقاید هم ندارند که حساسیت ایجاد کنند. با این‌گونه روایات علامه مجلسی نیز طبق قاعده تسامح در ادله سنن برخورد می‌کند (همان).

با توجه به مطالب ذکرشده می‌توان به این نتیجه رسید که روایات مجهول‌المنبع بحارالانوار در مورد ثواب زیارت معصومین﵈ باوجود ضعف سندی از جهت متن به‌علت عدم مخالفت با قرآن، سنت، مسلمات دینی و مذهبی و... و با مقایسه با روایات دیگر فریقین و شهرت روایی قابل‌اعتماد و عمل‌اند؛ و بر اساس قواعد جبران ضعیف سند قابلیت جبران ضعف سندی را نیز دارند.

۲. ثواب استقبال زائر

علامه مجلسی روایتی از امام صادق﵇ از منبع مجهول دربارهٔ ثواب استقبال زائر نقل کرده است: «**رُوِیَ فِی بَعْضِ مُؤَلَّفَاتِ أَصْحَابِنَا رَحِمَهُمُ اللَّهُ تَعَالَی عَنْ مُعَلَّی بْنِ خُنَیسٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ﵇ یَقُولُ إِذَا انْصَرَفَ الرَّجُلُ مِنْ إِخْوَانِکُمْ مِنْ زِیارَتِنَا أَوْ زِیارَةِ قُبُورِنَا فَاسْتَقْبِلُوهُ وَ سَلِّمُوا عَلَیهِ وَ هَنِّئُوهُ بِمَا وَهَبَ اللَّهُ لَهُ فَإِنَّ لَکُمْ مِثْلَ ثَوَابِهِ وَ یغْشَاکُمْ ثَوَابٌ مِثْلُ ثَوَابِهِ مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ وَ إِنَّهُ مَا مِنْ رَجُلٍ یزُورُنَا أَوْ یزُورُ قُبُورَنَا إِلَّا غَشِیتْهُ الرَّحْمَةُ وَ غُفِرَتْ لَهُ ذُنُوبُهُ**» (مجلسی، ۱۴۰۳: ۳۰۲/۹۹)؛ هرگاه یکی از برادران شما از زیارت ما یا زیارت قبر ما برگردد، پس به استقبال او بروید و به او سلام و تبریک بگویید، به‌خاطر موهبتی که خداوند به او عطا نموده، شما هم پاداشی مثل او خواهید گرفت. شما هم مثل او پاداش از رحمت خداوند خواهید داشت و هر کس که ما را یا قبرهای ما را زیارت کند رحمت خدا او را فرا می‌گیرد و گناهانش بخشیده می‌شوند.

بررسی سند روایت

علامه مجلسی این روایت را از طریق سند ذیل نقل کرده است: «**رُوِی فِی بَعْضِ مُؤَلَّفَاتِ أَصْحَابِنَا رَحِمَهُمُ اللَّهُ تَعَالَی عَنْ مُعَلَّی بْنِ خُنَیسٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ**﵇». سند این روایت علاوه بر مجهول‌بودن منبع، مرسل نیز است و ابن‌غضائری و نجاشی، معلی بن خنیس را ضعیف دانسته‌اند (ابن‌غضائری، ۱۴۲۲: ۸۷؛ نجاشی، ۱۳۶۵: ۳۱۷)؛ اما نزد مشهور شیعه ثقه است (طوسی، ۱۴۱۱ ق: ۳۴۷؛ علامه حلی، ۱۴۱۱: ۲۵۹؛ خویی: بی‌تا: ۲۵۸/۱۹-۲۶۹) با وجود اینکه معلی بن خنیس نزد مشهور ثقه است بازهم این سند معتبر نیست، چون فاقد از شرایط دیگر صحت است.

بررسی متن

روایت مزبور هم اگرچه از جهت سند ضعیف واقع شده، اما مشکلی و مانع‌ای در متن آن یافت نمی‌شود؛ این روایت نه فقط مخالف سنت و مسلمات دینی و مذهبی و... نیست بلکه با روایات دیگر نیز مطابقت و هماهنگی دارد؛ مانند روایتی از حسن بن علی الوشاء که از امام رضا﵇ در مورد ثواب کسی که قبر پدر بزرگوار آن حضرت را زیارت کند چیست؟ پرسیده شد. حضرت در پاسخ فرمود: «آن را زیارت کن و در مورد فضیلت آن پرسیده شد، حضرت فرمود: پاداش و فضیلت کسی که او را زیارت کند مثل پاداش کسی است که قبر حسین﵇ را زیارت کرده است» (ابن‌قولویه، ۱۳۵۶: ۲۹۹).

در روایات دیگری نیز وجود دارند که در مورد استقبال حاجیان توصیه می‌کنند؛ مانند: امام سجاد﵇ می‌فرماید: «ای کسانی که توفیق حجّ نصیبتان نشد! وقتی‌که حاجیان از سفر برگردند، با آغوش و روی باز و چهره خندان از آنها استقبال کنید، دست آنها را فشار دهید و آنها را گرامی بدارید؛ زیرا چنین رفتاری، نوعی وظیفه‌ای برای شما است و با این کار در پاداش با آنان شریک بشوید» (کلینی، ۱۴۰۷: ۲۶۴/۴).

همچنین امام صادق﵇ می‌فرماید: «کسی که با یک حاجی ملاقات کند و با او مصافحه کند، مانند کسی پاداش می‌گیرد که حجرالاسود را دست زده است» (ابن‌بابویه، ۱۳۷۶: ۵۸۶).

علاوه بر این روایت استقبال زائر در باب «نادر فی إکرام القادم من الزیارة» نقل‌شده که همه روایات را می‌توان مؤید یکدیگر حساب کرد و روایات زیادی نیز دربارهٔ دیدار و زیارت مؤمنین وارد شده که آنها هم تأییدکننده این روایت هستند؛ مانند روایات ذیل: در حدیث قدسی آمده که خداوند می‌فرماید: «هر مسلمانی که به زیارت مسلمانی برود او را زیارت نکرده، بلکه مرا زیارت کرده است و پاداش او بر عهده من، بهشت است». (کلینی، ۱۴۰۷: ۱۸۶/۲).

از امام صادق﵇ نقل شده: «به زیارت یکدیگر بروید که این زیارت‌ها دل‌های شما را زنده می‌کنند» (همان).

همچنین امام صادق﵇ در روایت دیگری می‌فرماید: «مسلمانی که برادر دینی خودش را در راه

خدا و برای خدا زیارت کند خدای متعال به او ندا می‌دهد: «ای زیارت‌کننده! خوش باش، بهشت برای تو گوارا و سزاوار است» (حمیری، ۱۴۱۳: ۳۶).

همچنین امام صادق﵇ می‌فرماید: «هر کس به‌خاطر خداوند برادر خود را زیارت کند، خداوند به او می‌فرماید: تو در حقیقت مرا زیارت کرده‌ای و پاداش تو بر عهده من است و من به کمتر از بهشت برای تو راضی نمی‌شوم» (کلینی، ۱۴۰۷: ۱۷۶/۲).

هرچند این روایات در مورد استقبال و دیدار زائر نیستند ولی از جهت دیدار و ملاقات با مؤمن مطابقت مضمونی دارند. اگر دیدار یک مؤمن این‌قدر ثواب و اهمیت دارد و مؤمنی که از زیارت معصومان﵈ همراه با بخشیده‌شدن گناهان، نوشته‌شدن هفتادهزار حسنات، محوشدن هفتادهزار گناهان، نوشته‌شدن اسم او در دفتر صدیقین و شهدا، مستجاب‌شدن دعاها، نوشته‌شدن پاداش هزار حج و عمره مقبوله و شفاعت در روز قیامت برگشته است، زیارت و دیدار او به درجه اولی ثواب و اهمیت زیادی دارد.

روایات مخالف و حل آن

در کتب روایی، روایتی دیده شده است که مخالف روایات استقبال زائر باشد ولی روایات منع زیارت که قبلاً ذکرشده‌اند مانند روایتی که رسول خدا| زائرات قبور را لعنت کرده است را می‌توان مخالف این روایت نیز حساب کرد چون کاری که شرعاً ممنوع یا حرام باشد انجام دادن آن نیز حرام است و کسی که بعد از انجام کار حرام برگردد استقبال او نیز فایده‌ای ندارد بلکه حرام نیز است؛ و در مورد اعتبار روایات مخالف و حل تعارض بین روایات نیز قبلاً پرداخته‌شده است و نیازی ندارد که تکرار شود.

جبران ضعف سندی روایت

سند این روایت نیز طبق قواعد جبران ضعف سندی، قابلیت جبران سندی را دارد چون در نظر گرفتن روایات موافق که در مورد استقبال زائر و یا استقبال حاجیان هستند، تعداد این روایات بیشتر از سه روایت است و طبق قاعده تعدد طرق و با مقایسه با روایات دیگر نیز قابلیت جبران سندی را دارد. استقبال زائر بین عام و خاص رایج بوده و این از جهت می‌توان گفت این روایات قدری شهرت هم دارند؛ شاید مردم متوجه به این روایات نباشند اما به‌حتم این کار از طریق علماء ترویج شده و بین آنها این روایات مشهور بوده و از این جهت نیز این روایات قابلیت جبران سندی را دارند.

روایات ثواب استقبال زائر نیز بیان‌گر امور مستحبی هستند و ربطی به احکام و عقاید هم ندارند طبق قاعده تسامح در ادلهٔ سنن قابل‌ق بول و عمل به‌حساب می‌آیند.

با توجه به مطالب ذکرشده می‌توان به این نتیجه رسید که روایت مجهول‌المنبع بحارالانوار در مورد

ثواب استقبال زائر باوجود ضعف سندی از جهت متن به‌علت عدم مخالفت با سنت، مسلمات دینی و مذهبی و... و با مقایسه با روایات دیگر و شهرت روایی و قاعده تسامح در ادله سنن قابل‌اعتماد و عمل‌است و بر اساس قواعد جبران ضعف سند، قابلیت جبران ضعف سندی را نیز دارد.

۳. زیارت‌نامه حضرت معصومه ﷺ

ازجمله روایات مجهول‌المنبع بحارالانوار زیارت‌نامه کریمه اهل‌بیت حضرت فاطمه معصومهﷺ است. یکی از ویژگی‌های آن حضرت این است که بعد از حضرت فاطمهﷺ تنها بانوی بزرگواری است که زیارت‌نامه مأثور از امام معصومﷺ دارد؛ که این نشانه مقام بسیار بلندی حضرت معصومه ﷺ نزد اهل‌بیت عصمت و طهارتﷺ است.

بررسی سندی زیارت‌نامه حضرت معصومهﷺ

علامه مجلسی سند این زیارت‌نامه را به این صورت آورده است: «**أَقُولُ رَأَيْتُ فِي بَعْضِ كُتُبِ الزِّيَارَاتِ حَدَّثَ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيه عَنْ سَعْدٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ مُوسَى الرِّضَاﷺ**».

علامه مجلسی عبارت «رأیت فی بعض کتب الزیارات» را آورده است و اسم منبع را ذکر نکرده است که این آسیب جدی بر سند وارد می‌کند و به‌لحاظ تحقیقی مشکل دارد.

راویان حدیث

ـ علی بن ابراهیم قمی: از چهره‌های مقبول و مشهور در رجال شیعه است. در کتاب‌های رجال به عبارات: ثقة فی الحدیث، ثبت، معتمد، صحیح المذهب توثیق شده است (نجاشی، ۱۳۶۵: ۲۶۰).

ـ ابراهیم بن هاشم قمی نیز از چهره‌های مقبول است. وثاقت وی نزد عالمان مشهور است (بحرالعلوم، ۱۳۶۳: ۴۶۴/۱).

ـ «سعد» که از امام رضاﷺ روایت می‌کند، اگر «سعد بن عبدالله اشعری قمی» باشد، وثاقت او مسلم است و به‌عنوان: «**شیخ هذه الطائفه و فقیهها و وجهها**» معرفی شده است (نجاشی، ۱۳۶۵: ۱۷۷). ولی او در ردیف کسانی که از امامان معصومانﷺ روایت نقل نکرده‌اند، شمرده می‌شود. چون در کتب رجال سعد بن عبدالله اشعری از اصحاب امام حسن عسکریﷺ و معاصر آن حضرت معرفی شده، اما روایتی از امامﷺ از طریق او یافت نشده است (طوسی، ۱۳۷۳: ۳۹۹). اگر مراد از «سعد» در این سند، «سعد بن سعد الاحوص اشعری قمی» باشد، نجاشی در کتاب «رجال» او را توثیق نموده و از امام رضاﷺ روایت کرده و از اصحاب آن حضرت است (نجاشی، ۱۳۶۵: ۱۷۹). اما بدون دلیل نمی‌توان اثبات کرد که مراد از «سعد» در این سند، همان سعد بن سعد الاحوص اشعری قمی است؛ و اگر «سعد» مذکور در سند، سعد دیگری جز این دو باشد، این هم قابل اثبات نیست.

به هر حال سند این زیارت‌نامه از جهت مجهول‌المنبع بودن و مجهول‌بودن سعد دارای ضعف است و اگر سعد همان سعد بن سعد الاحوص است نیز مجهول‌المنبع‌بودن این روایت برطرف نمی‌شود اما به‌علت صحیح بودن بقیه سند، این روایت از جهت سند کمی تقویت می‌یابد.

بررسی متن زیارت‌نامه

زیارت‌نامه حضرت معصومه ﷺ از بشارت بهشت برای زائر عارف به‌حق آن حضرت، از جانب امام رضاﷺ آغاز شده و حکم به خواندن ۳۴ مرتبه الله‌اکبر و ۳۳ مرتبه سبحان‌الله و ۳۳ مرتبه الحمدالله داده شده است.

مطالب این زیارت‌نامه طبق عناوین ذیل بررسی می‌شوند:

۱. سلام بر انبیای کرام و ائمهﷺ

در این زیارت‌نامه بر شش پیامبران بزرگ الهی، «آدمﷺ»، «نوحﷺ»، «ابراهیمﷺ»، «موسیﷺ»، «عیسیﷺ» و «پیامبر اکرم|» و امیرمؤمنانﷺ، فاطمه زهراﷺ و دیگر معصومانﷺ سلام فرستاده شده و این سلام‌های مؤدبانه و فروتنانه که در واقع مقدمه‌ای برای سلام بر فاطمه معصومهﷺ است.

سلام بر انبیاءﷺ از منظر آیات نیز قابل تأیید است؛ زیرا در قرآن نیز بر انبیاﷺ سلام فرستاده شده؛ مانند: نوحﷺ (صافات: ۷۹)، ابراهیمﷺ (صافات: ۱۰۹)، موسی و هارونﷺ (صافات: ۱۲۰)، عیسیﷺ (مریم: ۱۵)، الیاسﷺ (صافات: ۱۳۰) و بر همه رسولان (صافات:۱۸۱). فرستادن سلام بر انبیاء از طریق متون زیارت‌نامه‌های دیگر نیز تأیید می‌شود. بعد از آن بر ائمهﷺ و حضرت معصومهﷺ سلام فرستاده شده است که در قرآن نیز سلام بر هدایت‌کنندگان (طه: ۴۷)، سلام ملائکه در بهشت بر صاحبان عقل و خرد و صابران (رعد: ۱۹- ۲۴) و سلام نگهبانان بهشت به پرهیزکاران (زمر: ۷۳) که مشمول این سلام به درجه اولی معصومینﷺ و حضرت معصومهﷺ هستند.

۲. سلام بر حضرت معصومه

پس از سلام به حضرات معصومینﷺ، نوبت به سلام بر حضرت معصومه ﷺ می‌رسد و سلام بر آن حضرت به‌عنوان دختر رسول خدا|، دختر فاطمه و خدیجه ﷺ، دختر امیرالمؤمنینﷺ، دختر حسن و حسینﷺ، دختر ولی خدا، خواهر ولی خدا، عمه ولی خدا، دختر موسی بن جعفرﷺ وارد شده است و بعد از این همراه با امید شناسایی در بهشت، محشورشدن با گروه آن حضرت، نوشیدن جام از حوض پیامبر| به‌دست علی بن ابی‌طالبﷺ سلام فرستاده شده و از دشمنان حضرت معصومه و خاندان آن اظهار بیزاری شده است.

در این زیارت‌نامه حضرت معصومه﵄ به‌عنوان دختر امیرالمؤمنین﵇، دختر حسن و حسین﵈، دختر ولی خدا و دختر موسی بن جعفر﵈ مخاطب شده که این امر رایج بوده و فرزندان معمولاً به پدر و اجداد پدری منسوب می‌شوند. اما امام رضا﵇ آن حضرت را به‌عنوان دختر پیامبر| نیز مخاطب نموده است؛ این کار امام﵇ برای تسامح یا بدون علت نیست؛ بلکه به‌علت مقام والایی علی﵇ و فاطمه﵄ فرزندان آن‌ها، فرزندان رسول خدا| دانسته شده‌اند که این عنایت خاصی بر آن حضرات از جانب خداوند متعال است؛ زیرا آیات قرآن و کلام پیامبر| و امامان معصوم﵈ این امر را تصدیق می‌نمایند که به بعضی از آنها اشاره می‌شود.

دلیل قرآنی

۱. آیه مباهله: که در مورد مباهله با گروهی از مسیحیان نجران نازل شده است (آل‌عمران: ۶۱).

در مباهله با مسیحیان نجران، حسنین﵈ مصداق «ابناءنا» بوده‌اند. این مسئله این‌قدر مشهور است که قابل انکار نیست و در بسیاری از روایات و تفاسیر فریقین در مورد آن پرداخته شده است؛ مانند: کتاب شواهد التنزیل لقواعد التفضیل (حسکانی، ۱۴۱۱: ۱۶۰/۱) و تفسیر ثعلبی (ثعلبی، ۱۴۲۲: ۸۵/۳).

۲. در سورهٔ کوثر خداوند از اعطای کوثر و نسل فراوان به پیامبر خبر داده و نسل پیامبر| را منحصر به اولاد فاطمه﵄ است (قمی، ۱۳۶۳: ۴۴۵/۲).

دلیل روایی

افزون بر آیات، روایات متنوعی وجود دارند که نشان می‌دهند فرزندان حضرت زهرا﵄، فرزندان رسول خدا| هستند. بسیاری از این روایات در منابع حدیثی فریقین وارد شده‌اند؛ مانند روایتی از سلمان فارسی (طبرسی، ۱۳۹۰ ق: ۲۲۱) و روایتی در کتاب مستدرک الصحیحین (حاکم نیشاپوری، ۱۴۱۱: ۱۷۹/۳) و روایتی از پیامبر| (ابن‌بابویه، ۱۳۷۸: ۲۵۴/۱).

سیرهٔ اهل‌بیت﵈ در خصوص انتساب به پیامبر|

طبق روایات و تاریخ، اهل‌بیت﵈ همواره خود را از فرزندان و اولاد پیامبر| دانسته‌اند، بنا بر گزارشی، امام حسن﵇ در مجلسی که حاکم شام نیز در آن بود، خود را به پیامبر| نسبت داد (ابن‌بابویه، ۱۳۷۶: ۱۷۹؛ قطب راوندی، ۱۴۰۹: ۲۳۷/۱). علی‌اکبر﵇ نیز در روز عاشورا در هنگام جنگ با دشمن و خواندن رجز، نسب پدری خود را به پیامبر| نسبت داد (ابن‌اعثم، بی‌تا ۱۱۴/۵). امام سجاد| نیز در مسجد جامع شام در سخنرانی برای مردم خود را به‌عنوان فرزند رسول خدا| معرفی کرد (همان، ۱۳۳). حضرت زینب﵄ در دمشق هنگامی‌که سر امام حسین﵇ را درون تشت در نزد یزید بن معاویه دید، در حال گریه آن حضرت را ابن‌محمد مصطفی| خطاب کرد (طبرسی، ۱۴۰۳: ۳۰۷/۲).

شواهد تاریخی

در منابع تاریخی شواهد زیادی دربارۀ ائمه﵈، به‌ویژه حسن﵇ و حسین﵇ و ذریۀ زهرا﵄ دیده می‌شوند که مؤید انتساب ایشان به رسول خدا| هستند. طبق گزارش ام‌سلمه، جبرئیل﵇ در محضر رسول خدا| با اشاره به امام حسین﵇، آن حضرت را فرزند رسول خدا| خوانده است (طبرانی، بی‌تا: ۱۰۸/۳؛ هیثمی، ۱٤۱٤: ۱۸۹/۹). فاطمه﵄ نیز پسران خویش را در حضور پیامبر| فرزندان رسول خدا| می‌گفت (طبرانی، بی‌تا: ٤۲۳/۲۲). اصحاب ائمه﵈ نیز آنان را به‌طور عمد با وصف «یابن رسول‌الله» خطاب می‌کردند (دینوری، ۱۳۷۳: ۲۲۰).

۳. طلب شفاعت

در زیارت‌نامه آمده است که ای فاطمه ﵄ دربارۀ بهشت برایم شفاعت کن، به‌درستی که شما نزد خدا مقامی از مقامات بلند داری. این مطلب نیز در روایات دیگر مطابقت دارد چون در مورد شفاعت حضرت معصومه﵄ و بهشتی‌بودن زائر آن حضرت علاوه به این زیارت‌نامه در روایات دیگر نیز وارد شده است؛ مانند روایتی از امام صادق﵇ که در آن دربارۀ مکه حرم خدا و مدینه حرم رسول خدا| و کوفه حرم امام علی﵇ و قم، کوفه صغرا است و سه در از هشت درهای بهشت به‌سوی قم‌اند، آمده است و در آخر آن روایت وارد شده است که در قم زنی از فرزندانم به‌نام فاطمه بنت موسی وفات می‌یابد و به شفاعت او همه شیعه‌های من به بهشت می‌روند (مجلسی، ۱۴۰۳: ۲۲۸/۵۷).

حتی در روایات از جانب سه تن از ائمه معصوم﵈ برای کسی که زیارت آن حضرت را انجام دهد ضمانت بهشت داده شده است؛ مانند روایتی که از امام رضا﵇ در مورد زیارت حضرت معصومه ﵄ پرسیده شد، آن حضرت فرمود: «هر کس آن حضرت را زیارت کند برای او بهشت است» (ابن‌قولویه، ۱۳۵۶: ۳۲۴) و روایتی از امام جواد﵇ که فرمود: «هر کس قبر عمه مرا در قم زیارت کند، اهل بهشت است» (همان) و نیز روایتی از امام صادق﵇ که فرمود: «زیارت حضرت معصومه معادل بهشت است» (نوری، ۱٤۰۸: ۳٦۸/۱۰).

۴. معارف و عقاید شیعه

نکاتی که در بالا ذکر شد و نیز موارد دیگر این زیارت‌نامه را می‌توان به‌عنوان عقاید حقه و مسلمات شیعه بیان کرد، مانند نکات ذیل:

ـ اعتقاد به رسالت پیامبران، ولایت ائمه و روز قیامت.

ـ دعا برای ورود به بهشت، محشورشدن با اهل‌بیت﵈، ورود به حوض کوثر و نوشیدن آب آن از دست ساقی کوثر علی بن ابی‌طالب﵇، قرارگرفتن در گروه پیامبر| و باقی‌ماندن بر معرفت آن بزرگواران.

ـ تقرب به خداوند با محبت خاندان پاک حضرت معصومه﵄ و برائت از دشمنان آنها.

ـ اعلام تسلیم خداوند بودن و دوری از تکبر و استکبار و اظهار عقیده بر اساس یقین و رضایت به آنچه خداوند بر رسول خدا| نازل کرده و طلب خشنودی پروردگار در برابر این اعلام تسلیم.

ـ طلب رضوان خداوند در آخرت، درخواست شفاعت از حضرت معصومه ﷺ برای ورود به بهشت و اظهار عقیده بر بلندی مقام آن حضرت ﷺ نزد خداوند متعال.

ـ درخواست حسن عاقبت و سعادت جاویدان و عدم دوری از عقیده ولایت و امامت و اظهار بر اینکه نعمت ولایت از عنایات و لطف خداوند است و استواری در عقیده ولایت جز با حول و قوه الهی ممکن نیست.

ـ طلب استجابت دعاها و برآورده شدن حاجات و قبولی زیارت به لطف و کرم و عافیت خداوند.

ـ این زیارت‌نامه با درود و سلام بر پیامبر| و خاندان پاک آن حضرت و خواستن کمک از رحمت واسعه حق تعالی به برکت صلوات بر محمد و آل محمد| پایان یافته است.

همه این معارف و عقاید از آیات و روایات گرفته شده‌اند، کتب عقاید، دعاها و زیارت‌نامه‌ها شاید بر این مطلب‌اند و می‌توان ادعا کرد که مؤید هر یک جمله این زیارت‌نامه در قرآن و روایات وجود دارد که برای بررسی تمام موارد نیاز دارد که یک کتاب نوشته شود ولی در اینجا به‌عنوان مثال فقط به چندتا از این موارد اشاره می‌شود؛ مانند آیات و روایات در مورد شفاعت که قبلاً ذکر شده‌اند و نیز آیه توسل: ﴿**يا أَيهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَ ابْتَغُوا إِلَيهِ الْوَسِيلَةَ وَ جَاهِدُوا فِي سَبِيلِهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ**﴾ (المائدة/۳۵)؛ ای اهل ایمان، از خدا بترسید و به‌سوی او وسیله جویید و در راه او جهاد کنید تا رستگار شوید.

دعای توسل که در آن با چهارده معصوم ﷺ توسل شده مؤید بارزی برای فرستاده‌شدن درود و سلام در این زیارت‌نامه، آیه درود و سلام بر پیامبر| و خاندان پاک آن حضرت است.

﴿**إِنَّ اللَّهَ وَ مَلَائِكَتَهُ يصَلُّونَ عَلَى النَّبِي يا أَيهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيهِ وَ سَلِّمُوا تَسْلِيماً**﴾ (الأحزاب/٥٦)؛ همانا خدا و فرشتگانش بر پیامبر صلوات و درود می‌فرستند. ای اهل ایمان! بر او درود بفرستید و آن‌گونه که شایسته است، تسلیم (فرمان او) باشید.

در نتیجه می‌توان گفت که بررسی محتوی این زیارت‌نامه، به‌خوبی نشان می‌دهد که از نظر متن، دارای نقاط قوت و مضامین عالی است. اگرچه سند این زیارت‌نامه از جهت مجهول‌المنبع‌بودن دارای ضعف است. ولی از نظر متن، قابل قبول است و طبق قواعد جبران ضعف سندی، ضعف سند آن نیز جبران می‌شود مانند:

دلالت علو متن بر اعتبار روایت

ممکن است متن روایت چنان بلند و عالی باشد که صدور آن از غیر معصوم، محال شمرده شود؛ همان طور که بهترین دلیل بر مسلم‌الصدوربودن قرآن کریم، همان عالی‌بودن محتوای و اعجاز معنوی آن است. روایات هم از معصومین صادر می‌شوند و علم آنها هم از جانب خداوند است؛ و کلام آنها هم دارای علو محتوایی و معنوی هست، چنان‌که ابن‌ابی الحدید، در رد کسانی که نهج‌البلاغه را کلام امیرالمؤمنین علیه السلام نمی‌دانند می‌گوید: کسی که با کلام و خطابه مأنوس باشد و در علم بیان محکم باشد و در این باب ذوق داشته باشد، حتماً می‌تواند فرق میان کلام رکیک و فصیح و یا فصیح و افصح و یا اصیل و متولد را بشناسد. چون علو متن نیز دلیل بر اعتماد و قابل‌قبول بودن روایت دانسته شده است (ابن‌ابی الحدید، بی‌تا: ۱۲۸/۱۰؛ قاسمی، بی‌تا: ۱۶۵). پس این زیارت‌نامه نیز به‌علت بلند و عالی بودن محتوا قابلیت صدور از جانب امام معصوم را دارد و ضعف سند آن نیز جبران می‌شود.

همچنین می‌توان ادعا کرد که محتوای این زیارت‌نامه کاملاً با قرآن، روایات و مسلمات مذهبی موافقت دارد؛ چون آغاز این زیارت‌نامه با سلام بر انبیاء علیهم السلام است و بعد از آن بر ائمه علیهم السلام و حضرت معصومه علیها السلام سلام فرستاده شده است و همان طور که قبلاً پرداخته شد در قرآن نیز بر انبیا علیهم السلام، هدایت‌کنندگان، صاحبان عقل و خرد و صابران و پرهیزکاران سلام فرستاده شده است که این عمل در روایات دیگر هم تأیید شده و از مسلمات شیعه است. عقیده شفاعت نیز یکی از مسلمات شیعه بوده که از آیات و روایات اثبات شده است؛ در این زیارت‌نامه به‌وسیله حضرات معصومین علیهم السلام از خداوند متعال خواسته شده است که این کار نیز از مسلمات شیعه است که محکم‌ترین دلیل بر این مطلب دعای توسل است.

بنابراین بدون شک و تردید خواندن این زیارت‌نامه، به امید صدور از معصوم علیه السلام و با توجه به مضامین صحیح و عالی، مطابقت با قرآن، روایات و مسلمات شیعه مطلوب و مقبول است و این زیارت‌نامه آنقدر بین خاص و عام شهرت یافته است که ضعف سند آن جبران می‌شود همان گونه که در مباحث قبلی پرداخته شد که شهرت روایی ضعف سند را جبران می‌کند و طبق قاعده تسامح در ادله سنن نیز این زیارت‌نامه قابل قبول و عمل است.

نتیجه‌گیری

در این تحقیق بررسی سندی و متنی روایات مجهول‌المنبع بحارالانوار با تأکید بر روایـات زیـارت، پرداخته شده است. این روایات مشتمل بر موضوعات مانند ثواب زیارت معصومان﵈، ثواب اسـتقبال زائر و زیارت‌نامه حضرت معصومه﵄ هستند. این دسته از روایات از جهت سند ضعیف واقـع شـده‌اند اما بر اساس قوی‌بودن متن، مخالف‌نبودن با مسلمات و قطعیات، با شهرت روایی و با مقایسه نقل‌هـای مختلف و رعایت قاعدهٔ تسامح در ادلهٔ سنن قابل عمل به‌حساب می‌آیند و نمی‌توان این روایات را تـرک نمود؛ این روایات به‌عنوان نمونه بررسی‌شده‌اند که اتفاقاً همه اینها از جهت متن قابل‌قبول‌اند.

فهرست منابع

۱. قرآن کریم، ترجمه، رضایی اصفهانی، محمد علی و همکاران، نخستین ترجمه گروهی قرآن کریم، قم: دار الذکر، ۱۳۸۴ش
۲. ابن‌ابی‌الحدید، عبدالحمید بن هبةالله، شرح نهج البلاغه (ابن‌أبی الحدید)، قم: مکتبة آیةالله مرعشی النجفی(ره)، بی‌تا.
۳. ابن أعثم، أبی محمّد أحمد بن أعثم الکوفی، الفتوح لابن اعثم بی‌جا، بی‌نا، بی‌تا
٤. ابن شعبه حرانی، حسن بن علی، تحف العقول عن آل الرسول صلی الله علیه و آله، جامعه مدرسین – قم: چاپ دوم، ١٤٠٤/١٣٦٣ق.
٥. ابن شهرآشوب مازندرانی، محمد بن علی، مناقب آل أبی‌طالب علیهم السلام (لابن شهرآشوب)، ٤ جلد، قم: علامه، چاپ اول، ۱۳۷۹ق.
٦. ابن‌عبدالبر، أبو عمر یوسف بن عبد الله بن محمد بن عبد البر بن عاصم النمری القرطبی، جامع بیان العلم و فضله، تحقیق: أبی الأشبال الزهیری، دار ابن‌الجوزی، المملکة العربیة السعودیة، الطبعة: الأولی، ١٤١٤م.
۷. ابن غضائری، احمد بن حسین، الرجال (ابن‌الغضائری، طبع جدید)، محقق: حسینی جلالی، محمدرضا، موسسه علمی فرهنگی دارالحدیث، قم: سازمان چاپ و نشر، ١٤٢٢ق.
۷٦. ابن قولویه، جعفر بن محمد، کامل الزیارات، نجف اشرف: دارالمرتضویة، چاپ اول، ۱۳٥٦ش.
۷۷. ابن‌بابویه، محمد بن علی، الأمالی (للصدوق)، ۱ جلد، تهران: کتابچی، چاپ ششم، ۱۳۷٦ش.
۷۸. ابن‌بابویه، محمد بن علی، عیون أخبار الرضا علیه السلام، ۲ جلد، تهران: نشر جهان، چاپ اول، ۱۳۷۸ق.
۸. ابن‌بابویه، محمد بن علی، من لا یحضره الفقیه، قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، چاپ دوم، ١٤١٣ق.
۹. بحرالعلوم، محمدمهدی، رجال السید بحرالعلوم (المعروف بالفوائد الرجالیه)، تهران: مکتبه الصادق علیه السلام، ۱۳٦۳ش.
۱۰. بستانی، فواد افرام، فرهنگ ابجدی، تهران، بی‌نا، چاپ دوم، ۱۳۷٥ش.
۱۱. ترمذی، محمد بن عیسی، سنن الترمذی، مصر: شرکة مکتبة ومطبعة مصطفی البابی الحلبی، الطبعة: الثانیة، ۱۳۹٥ق.

۱۲. ثعلبی، احمد بن محمد، الکشف و البیان المعروف تفسیر الثعلبی، ۱۰ جلد، بیروت: دار إحیاء التراث العربی، ۱٤۲۲ق.
۱۳. ثقفی، ابراهیم بن محمد بن سعید بن هلال، الغارات أو الإستنفار و الغارات، تهران: انجمن آثار ملی، چاپ اول، ۱۳۹۵ق.
۷۹. حاکم نیشاپوری، أبو عبدالله الحاکم محمد بن عبدالله بن محمد بن حمدویه، المستدرك علی الصحیحین، تحقیق: مصطفی عبدالقادر عطا، بیروت: دارالکتب العلمیة، الطبعة الأولی، ۱٤۱۱ق.
۱٤. حر عاملی، محمد بن حسن، تفصیل وسایل الشیعة إلی تحصیل مسائل الشریعة، قم: مؤسسة آل البیت علیهم السلام، ۱٤۰۹ق.
۱۵. حسکانی، عبیدالله بن عبدالله، شواهد التنزیل لقواعد التفضیل، ۳ جلد، تهران: وزارة الثقافة و الإرشاد الإسلامی، مؤسسة الطبع و النشر، ۱٤۱۱ق.
۸۰. حلی، حسن بن علی بن داود، الرجال (لابن داود)، تهران: دانشگاه تهران. چاپ اول، ۱۳٤۲ش.
۱٦. حمیری، عبد الله بن جعفر، قرب الإسناد، قم: مؤسسة آل البیت علیهم السلام، چاپ اول، ۱٤۱۳ق.
۱۷. حمیری، نشوان بن سعید، شمس العلوم و دواء کلام العرب من الکلوم، بیروت: دارالفکر المعاصر چاپ اول، ۱٤۲۰ق.
۱۸. خویی، سید أبو القاسم الموسوی، معجم رجال الحدیث، قم: مؤسسة الخویی، بی‌تا،
۱۹. دارمی، أبو محمد عبدالله بن عبدالرحمن، مسند الدارمی المعروف بـ (سنن الدارمی)، تحقیق: حسین سلیم أسد الدارانی، المملکة العربیة السعودیة: دارالمغنی للنشر والتوزیع، الطبعة الأولی، ۱٤۱۲ق.
۲۰. دینوری، ابن‌قتیبة، الأخبار الطوال، محقق: عامر، محمد عبدالمنعم، شیال، جمال‌الدین، قم: منشورات الشریف الرضی، چاپ اول، ۱۳۷۳ش.
۲۱. رازی، ابن‌أبی حاتم، الجرح و التعدیل، حیدر آباد الدکن - الهند: طبعة مجلس دائرة المعارف العثمانیة، بیروت: دار إحیاء التراث العربی -الطبعة الأولی، ۱۲۷۱م.
۲۲. سجستانی، أبو داود سلیمان بن الأشعث، سنن أبی‌داود، المحقق: محمد محیی الدین عبد الحمید، بیروت: المکتبة العصریة، بی‌تا.
۲۳. سید ابن‌طاووس، رضی‌الدین علی، فلاح السائل و نجاح المسائل، قم: انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، ۱٤۰٦ق.
۸۱. شریف الرضی، محمد بن حسین، نهج البلاغه (للصبحی صالح)، قم: هجرت، چاپ اول، ۱٤۱٤ق.

۲٤. صفار، محمد بن حسن، بصائر الدرجات فی فضائل آل محمّد، قم: مکتبة آیةالله المرعشی النجفی، چاپ دوم، ۱٤۰٤ق.
۲۵. طباطبایی، محمدحسین، المیزان فی تفسیر القرآن، بیروت: مؤسسة الأعلمی للمطبوعات، چاپ دوم، ۱۳۹۰ق.
۲٦. طباطبایی، سید علی (مشهور به صاحب ریاض)، ریاض المسائل فی بیان أحکام الشرع بالدلائل، قم: مؤسسة النشر الاسلامی التابعة لجماعة المدرسین، چاپ اول، ۱٤۱۲ق.
۲۷. طبرانی، سلیمان بن أحمد بن أیوب بن مطیر اللخمی الشامی، أبوالقاسم الطبرانی، المعجم الکبیر، المحقق: حمدی بن عبد المجید السلفی، القاهرة: مکتبة ابن‌تیمیة، الطبعة الثانیة، بی‌تا.
۲۸. طبرسی، احمد بن علی، الإحتجاج علی أهل اللجاج، نشر مشهد: مرتضی، چاپ اول، ۱٤۰۳ق.
۲۹. طبرسی، فضل بن حسن، اعلام الوری بأعلام الهدی، تهران: اسلامیه، چاپ سوم، ۱۳۹۰ق.
۳۰. طوسی، محمد بن الحسن، الأمالی، قم: دارالثقافة، چاپ اول، ۱٤۱٤ق.
۳۱. طوسی، محمد بن الحسن، الغیبة، محقق و مصحح: تهرانی، عبادالله و ناصح، علی احمد، قم: دارالمعارف الإسلامیة، چاپ اول، ۱۴۱۱ق.
۳۲. طوسی، محمد بن الحسن، تهذیب الأحکام (تحقیق خرسان)، تهران: دارالکتب الإسلامیه، چاپ چهارم، ۱٤۰۷ق.
۳۳. طوسی، محمد بن الحسن، مصباح المتهجّد و سلاح المتعبّد، بیروت: مؤسسة فقه الشیعة، چاپ اول، ۱٤۱۱ق.
۳٤. طوسی، ابوجعفر محمد بن حسن بن علی بن حسن، رجال الطوسی، محقق: قیومی اصفهانی، جواد، قم: مؤسسة النشر الإسلامی التابعة لجماعة المدرسین، ۱۳۷۳ش.
۳۵. طوسی، أبی جعفر محمد بن الحسن، العدة فی الاصول الفقه، تحقیق: محمد رضا الانصاری، الطبعة الاولی، قم: المطبعة ستاره، ۱٤۱۷ق.
۳٦. عسقلانی شافعی، أحمد بن علی بن حجر أبوالفضل، فتح الباری شرح صحیح البخاری، بیروت: دارالمعرفة، ۱۳۷۹ق.
۳۷. علامه حلی، شیخ حسن بن یوسف بن مطهر، خلاصة الاقوال فی معرفة الرجال، نجف اشرف: دارالذخائر، چاپ دوم، ۱۴۱۱ق.
۳۸. قاسمی، جمال‌الدین، قواعد التحدیث من فنون مصطلح الحدیث، بیروت: دارالکتب العلمیة، لبنان، بی‌تا.

۸۲. قطب راوندی، سعید بن هبةالله، الخرائج و الجرائح، قم: مؤسسه امام مهدی﵇، چاپ اول، ۱٤۰۹ق.
۳۹. قمی، علی بن ابراهیم، تفسیر القمی، قم: دارالکتاب، چاپ سوم، ۱۳٦۳ش.
٤۰. کشی، محمد بن عمر، رجال الکشی - اختیار معرفة الرجال (مع تعلیقات میرداماد الأسترآبادی)، قم: مؤسسه آل البیت﵈، چاپ اول، ۱۳٦۳ش.
۸۳. کلینی، محمد بن یعقوب بن اسحاق، الکافی، تهران: دارالکتب الإسلامیة، چاپ چهارم، ۱٤۰۷ق.
٤۱. مجلسی، محمدباقر بن محمدتقی، بحارالانوار الجامعة لدرر أخبار الأئمة الأطهار، بیروت: دار إحیاء التراث العربی، چاپ دوم، ۱٤۰۳ق.
٤۲. محسنی، محمد آصف، مشرعة بحارالانوار، قم: مکتبة عزیزی، ۱۳۸۱ش.
٤۳. مختاری، ابوطالب، رویکردهای علامه مجلسی در اعتبار سنجی روایات بحارالانوار، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران: نشر علمی و دانشگاهی، ۱۳۹۹ش.
٤٤. مسلم، مسلم بن الحجاج أبو الحسن القشیری النیسابوری، صحیح مسلم، المحقق: محمد فؤاد عبد الباقی، بیروت: دار إحیاء التراث العربی، بی‌جا.
۸٤. مفید، محمد بن محمد، الإرشاد فی معرفة حجج الله علی العباد، قم: کنگره شیخ مفید، چاپ اول، ۱٤۱۳ق.
٤۵. مفید، محمد بن محمد، المقنعة، قم: کنگره جهانی هزاره شیخ مفید، چاپ اول، ۱٤۱۳ق.
٤٦. نجاشی، احمد بن علی، رجال النجاشی، قم: مؤسسة النشر الاسلامی التابعه لجامعه المدرسین بقم المشرفه، چاپ ششم، ۱۳٦۵ ش.
٤۷. نجفی الجواهری، الشیخ محمد حسن، جواهر الکلام فی شرح شرائع الإسلام، بیروت: دار إحیاء التراث العربی، چاپ هفتم، ۱۳٦۲ش.
٤۸. نسائی، أبو عبدالرحمن أحمد بن شعیب بن علی الخراسانی، النسائی، المجتبی من السنن = السنن الصغری للنسائی، تحقیق: عبدالفتاح أبوغدة، حلب: مکتب المطبوعات الإسلامیة، الطبعة الثانیة، ۱٤۰٦ق.
۸۵. نوری، حسین بن محمدتقی، مستدرك الوسائل و مستنبط المسائل، قم: مؤسسة آل البیت﵈، ۱٤۰۸ق.
٤۹. هیثمی، أبوالحسن نورالدین علی بن أبی‌بکر بن سلیمان الهیثمی، مجمع الزوائد و منبع الفوائد، محقق: حسام‌الدین القدسی، القاهرة: مکتبة القدسی، ۱٤۱٤ق.